ՄԱՍԵԱՑ ԱՂԱՒՆԻ

ԱԻԵՏԱԲԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

հրատարակեալ ազգասէր սատարութեամբ

ՊԱՐՈՆ ՆԴՈՒԱՐԴԱՑ ՌԱՓԱՅԵԼԻ ՂԱԲԱՄԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

31 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1856. — ԹԻՒ Ա.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԴԱՐԱՆ.

Պ. Պարպիէ տին. Պորաժին առաջարկութիւնը. Հայ. Եւ. Գաղղ:

Ձանապարհորդութիւն ի Սիս մայրաքաղաք Հայոց միջին դարու. Հայ. Եւ. Գաղղ:

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ.

Դարձ կայսերական պահանորդաց ի Խրիմէ ի Փարիզ:

Բաշխումն մետալից ի դիմաց Թագուհւոյն Անգղիոյ առ Գաղղիացի զօրականսն դարձեալս ի Խրիմէ:

Ի ՓԱՐԻԶ

Ի ԳՐԱՆՈՑԻ ՊԱՐՈՆ Ճ. ՈՐԱՄԵԱՆ

Ի Փողոցն Սեն-Միւլփիս, Թ. 38.

Գործակալք

Ի ՊՕԼԻՍ

ԱԻԵՏԻՍ ՂԱԶԱՑ ՊԵՐՊԵՌԵԱՆ.

Ի ՋՄԻՒՐՆԻՍ.

ՂՈՒԿԱՍ ՂԱԶԱՑ ՊԱԼԴԱՋՐԵԱՆ.

ՅԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ.

ՂԱՋԱՐՈՍ ՂԱԶԱՑ ՏԷՐ-ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ.

ՑԵՒՇ ՄԱԼՏԱՅԻՈՑ

ՓԱՄԻՆԱՐ ՅԱԿՈԲ ՂԱԶԱՑ ՊԼՅՃԳԼԵԱՆ.

ՔԱՂՈՒԱԾ ՅԱՑՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԲԱԶՄԱԼԵԶՈՒ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ .

Աշակերտաց տարեկան թոշակը 1500 Ֆրանք է, որ չորս անգամով կը վճարուի . բայց 12 տարեկանեն վար պատանեկաց թոշակն է 1200 Ֆրանք , առանձին սենեակ ունենալ ուզող աշակերտաց թոշակն է 2000 :

Տարեկան հանգստեան ժամանակը որոշուած է երկու ամիս . որ աշակերտներն որ վարժարանին մէջ կը մնան' այն երկու ամսուան համար տարեկան թոշակեն զատ կը վճարեն 150 Ֆրանք :

Երեք ամիսը սկսելենետեւ' լրացած չըլլայ ալ նէ, եռամսեայ թոշակը ամբողջ կը վճարուի :

Ամսոյն տասնըհինգեն առաջ վարժարանը մտնող աշակերտին թոշակը ամսոյն սկիզբեն կը համարուի, իսկ 15էն ետքը մտնողինը' 16էն :

Թոշակեն ի զատ, ծնողաց հաշուին մնացած ծախքերն են, հագուստ, եւ հագուստի նորոգութիւն . զբաղմալի ուսմունք եւ գեղարուեստ . բժշկի, վիրաբուժի, ատամնաբուժի կարգէ դուրս ծախքերը . բաղնիք , եւ ուսման համար պէտք եղած գրքերն ու գործիքները :

Ամենայն աշակերտ վարժարանը մտնելու ատեն մէկ անգամ մը միայն կը վճարէ 70 Ֆրանք իբրեւ անկողնի ծախք' որջափ ատեն ալ նոն կենայ :

Թէ որ ծնողք ուզեն' վարժարանը կրնոգայ տղուն հագուստները ամբողջ կամ ըստ մասին : Ամբողջ հագուստը պատրաստելու համար' մէկ անգամ միայն վճարելու է 600 Ֆրանք :

Երեք ամիսը մէյմը վկայական կըյուղարկուի ծնողաց' իրենց որդուց առողջութեանը , վարքին ու ուսմունքին վրայ :

Ուսման նիւթերն ասոնք են .

Բարոյական եւ կրօնական կրթութիւն .

Գաղղիարէն լեզու եւ գրագիտութիւն .

Ընդհանուր նիւ եւ նոր գրագիտութիւն .

Պատմութիւն նիւ ազգաց , միջին դարու եւ արդի ժամանակաց .

Աշխարհագրութիւն ուսումնական, բնական, քաղաքական .

Թուաբանութիւն եւ Հաշուետուփար .

Երկրաչափութիւն .

Բնագիտութիւն, բնազննութիւն, շարժաբանութիւն .

Սկզբունք փիլիսոփայութեան .

Ազգային լեզու եւ գրագիտութիւն . ամեն տղու իր ազգային մասնաւոր պատմութիւնն ու աշխարհագրութիւնը .

Ուրուագրութիւն (գեսիմ) :

EXTRAIT DU PROSPECTUS

DE L'INSTITUTION POLYGLOTTE.

Le prix de la pension, pour l'année scolaire, est fixé à 1,500 francs pour les élèves au-dessus de douze ans, à 1,200 francs pour les élèves au-dessous de cet âge; à 2,000 francs pour les élèves en chambre.

Pendant les vacances, qui durent deux mois, les élèves qui restent dans l'établissement ajoutent au prix de la pension de l'année scolaire 150 francs.

Tout trimestre commencé doit être payé en entier.

Les élèves nouveaux doivent la pension à compter du 1er du mois, s'ils entrent dans la première quinzaine; et à partir du 16, s'ils entrent dans la seconde.

Restent à la charge des parents les dépenses : de fourniture et d'entretien du trousseau; de leçons d'arts d'agrément; des visites extraordinaires de médecin, de chirurgien, de dentiste; de bains chauds et froids; de fourniture des livres et des instruments nécessaires à l'enseignement.

Tout élève, en entrant, paye 70 francs pour la fourniture du lit pendant tout le temps de son séjour dans l'établissement.

Lorsque les parents le désirent, l'établissement fournit la totalité ou une partie du trousseau. Le trousseau complet, une fois payé, coûterait 600 francs.

A la fin de chaque trimestre, les parents reçoivent des bulletins sur la santé, la conduite et les études de leurs enfants.

Les matières de l'enseignement sont :

Instruction morale et religieuse;

Langue et littérature françaises;

Littérature générale, ancienne et moderne;

Histoire ancienne, histoire du moyen âge, histoire moderne;

Géographie mathématique ou cosmographie, géographie physique et géographie politique;

Arithmétique, tenue des livres;

Géométrie;

Physique, chimie, mécanique;

Principes de philosophie;

Langue et littérature nationales; histoire et géographie spéciales pour les élèves de chaque nation;

Dessin.

ԱՒԵՏԱԲԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

Պ. ՊԱՐՊԻԷ ՏԻՒ ՊՈՔԱԺԻՆ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ.

Պարոն Սեն-Մառ Ժիրարտեն՝ Դադղիոյ ճեմարանին անդամ եւ Սորպոնի մէջ գաղղիական գրագիտութեան վարժապետը, ուրիշ անձնական կատարելութիւններէն զատ այս տակաւին գիտութիւնն ալ ունի որ Արեւելքի եւ արեւելեան ազգաց վրայ խորունկ կերպով կը մտածէ, եւ մտածութիւնները ատեն ատեն *Տէպա* օրագրին մէջ կը հրատարակէ : Ոչ տակաւ ուրախութիւն եղաւ մեզի տեսնելն որ նոյն օրագրին անցեալ դեկտեմբերի 16ին թերթին մէջ հետագայ յօդուածը գրեր է Պարոն Պարպիէ տիւ Պոքաժին Հայոց համար ըրած առաջարկութեանը վրայ.

« Մեծ հետաքրքրութեամբ ու սիրով կարդացինք Պ. Պարպիէ տիւ Պոքաժին մեկ գրուածքը այսու մակագրով. « *Դաղթականութիւն հասմխիականի*

PROPOSITION DE M. BARBIÉ DU BOCAGE.

M. Saint-Marc Girardin, membre de l'Institut de France, professeur à la Faculté des lettres, possède, entre autres qualités éminentes, celle de pénétrer, plus avant que personne, dans la connaissance de l'état et des besoins de l'Orient et des populations orientales. Il publie de temps en temps ses réflexions dans le *Journal des Débats*. Nous avons vu avec satisfaction l'article suivant, publié par lui dans le numéro du 16 décembre dernier, au sujet de la proposition de M. Barbié du Bocage, relativement à la colonisation de l'Algérie par les Arméniens :

« Nous avons lu avec un vif intérêt un écrit de « M. Barbié du Bocage, intitulé : *De l'introduction des « Arméniens catholiques en Algérie.* L'auteur voudrait

Հայոց ի ձեզայիք : » Հեղինակը կուզէ որ օր մը առաջ ձեզայիրը գաղթականներով լեցուի, եւ կըսինտուէ թէ արդեօք մր ժողովուրդը աւելի յարմար է այս գաղթականութեան : Ձեզայիրի մէջ յաւ գաղթականներ ունենալու համար պէտք է, կըսէ, որ նախ' երկրին օդը որչափ որ կարելի է քիչ վնաս ընէ անոնց. երկրորդ' այն ժողովուրդն ըլլայ կրօնասէր, ճարտար, երկրագործ. երրորդ' գօրաւոր պատճառով մը ստիպուած ըլլայ իր հայրենիքէն ելլելու : Եւ այս երեք պայմաններն ալ հռովմէական Հայոց վրայ կըգտնէ : Աստնք արեւելցի են (կըսէ), ուստի ձեզայիրի օդոյն դիւրաւ կըվարժին. կրօնասէր են, ուստի Աբրահամեան պատկառելի կըլլան. ճարտար են, որովհետեւ Հայերն են արեւելքի վաճառականութեան մեծ մասն ընողները. յաւ երկրագործ են, վասն զի գործունեայ են եւ համբերող : Ո՛ր տէրութեան ձեռքին տակն որ գտնուին' այս միայն կըխնդրեն անկից որ իրենց աշխատութիւնը ապահով ըլլայ, այսինքն սերմանածնին հնձելու իրաւունքը ձեռքերնէն չառնուի : Այս ապահովութիւնը չունին Արեւելք, ու ձեզայիրի մէջ պիտի ունենան : Աստնմէ զատ գօրաւոր պատճառ մըն ալ ունին ձգելու իրենց երկիրը' որ բաժնուած է Տաճկաց, Պարսից եւ Ռուսաց մէջ :

« Ես ալ Պ. Պարպիէ տիւ Պոքաժին կարծիքէն եմ, որ հռովմէական Հայոց ձեզայիր գաղթական երթալը փափաքելի բան է. բայց Հայոց Արեւելքէն ելլելը մեծ դժբաղդութիւն կըլլայ Արեւելքին. ուստի եթէ մէկ դիէն ցանկալի է իրենց գաղթականութիւնը, մէկալ դիէն ալ ցաւալի պիտի ըլլայ : Արեւելքին ապագայ վիճակը Հայոց պէս գործունեայ ու ճարտար ժողովուրդներու կարօտ է, եւ նոյն իսկ Արեւելքի ապագան Եւրոպայի համար մեծ բան է : Զէ, քէ որ Արեւելքին ճակատագիրն այն է որ յաւիտեան անտերունչ ու անբնակ մնայ, եւ յոյս չկայ որ վերածնանի ու քաղաքակիրթ երկիրներու կարգը անցնի, ինչու չէ, այն ատեն հռովմէական Հայերը հանենք Արեւելքէն ու տանինք ձեզայիր. անով թէ ձեզայիրի բարիք ըրած կըլլանք եւ թէ Հայոց : Իսկ թէ որ Արեւելքին առջեւը ապագայ վիճակ մը կայ, ինչպէս որ կըյուսանք, ինչու համար ելլենք' անոր վերածնութեան յաւ ու ապահով կերպով պատճառ ըլլալ կրցող ժողովրդոց մէկը հանենք անկից : Ինչու համար Արեւելքը անբնակ ընենք ու աղքատացընենք : Ես ալ գիտեմ թէ ձեզայիրը մերն է, Արեւելքը մերը չէ, եւ թէ բարեկարգ սերն յանձնէ սկսանի : Սակայն Պ. Պարպիէ տիւ Պոքաժ ձեզայիրի հա-

« hâter le moment où la colonisation de l'Algérie « sera enfin accomplie, et il cherche quel est le « peuple qui conviendrait le mieux à cette colo- « nisation. Il faut, dit-il, pour avoir de bons colons « en Algérie : 1° Que le climat ait sur eux le moins « d'action possible; 2° qu'ils fassent partie d'un « peuple religieux, industrieux, agriculteur; 3° qu'ils « soient forcés par une raison puissante de quitter « leur pays. Il trouve ces trois conditions réunies « dans les Arméniens catholiques. Ils sont un peu- « ple oriental et qui s'acclimatera aisément en Al- « gérie; ils sont un peuple religieux et qui, à ce « titre, se fera respecter des Arabes; ils sont in- « dustrieux, car ce sont les Arméniens qui font la « plus grande partie du commerce de l'Orient; ils « sont bons agriculteurs, parce qu'ils sont actifs et « patients. Ils ne demandent au gouvernement sous « lequel ils vivent que la sécurité du travail, c'est-à- « dire le droit de récolter ce qu'ils ont semé. Cette « sécurité, ils ne l'ont pas en Orient; ils l'auront en « Algérie. Enfin les Arméniens ont une raison puis- « sante de quitter leur pays, qui est partagé entre « les Turcs, les Persans et les Russes.

« Je reconnais avec M. Barbié du Bocage que les « Arméniens catholiques seraient pour l'Algérie des « colons fort désirables. Mais ce sera pour l'Orient « un malheur si les Arméniens l'abandonnent; et ce « qui les fait souhaiter d'un côté les fera regretter « de l'autre côté. L'Orient a besoin, pour son ave- « nir, de populations actives et industrieuses comme « sont les Arméniens, et l'avenir lui-même de l'O- « rient importe beaucoup à l'Europe. Ah! si l'O- « rient est voué pour jamais à l'anarchie et à la « dépopulation, s'il n'a point de chances de se ré- « générer et de reprendre rang parmi les pays civi- « lisés, prenons à l'Orient ses Arméniens catholi- « ques et transportons-les en Algérie; nous ferons « du même coup le bien de l'Algérie et des Armé- « niens. Mais si au contraire l'Orient a un avenir, « comme nous l'espérons, pourquoi lui ôter un des « meilleurs et des plus sûrs éléments de sa régéné- « ration? Pourquoi le dépeupler et l'appauvrir? Je « sais bien que l'Algérie est à nous, que l'Orient ne « l'est pas, et que charité bien ordonnée commence « par soi-même. Mais quelque peinture séduisante « que M. Barbié du Bocage fasse des colons nou- « veaux qu'il souhaite à l'Algérie, je crois que les

մար նոր գաղթական փնտռած ատենը ծրջափ ալ գեղեցիկ նկարագրութիւններ ընէ, կարծեմ թէ Հայերը շատ աւելի ապահով կերպով պիտի պահեն իրենց կատարելութիւնները՝ վերածնեալ եւ բարեկարգեալ Արեւելքին մէջ, քան թէ ճգայիր, վասն զի Արեւելքը կըճանչնան, վասն զի Արեւելքն է իրենց հին եւ վաղեմի հայրենիքը :

« Իմ երկբայութիւնս խոնարհութեամբ կըյայտնեմ Պ. Պարպիէ տիւ Պոքաժին. վասն զի կըտեսնեմ որ խնդրոյն վրայ ադեկ տեղեկութիւն ունի, ուստի եւ ինծմէ աւելի հմուտ է : Բայց իմ կողմանէս ուրախակից եմ իրեն որ մեր ճգայիրին ապագայ յաջողութեանը համար կաշխատի : Քանի որ տարիքս կառնեմ՝ աւելի սեր մը կըձգեմ այն երիտասարդաց վրայ որ իրենց անձնական շահեն դուրս ուրիշ բաներու վրայ ալ հոգ ունին, եւ մտքերնին դրած են որ մեր երկրին բոլոր գիտութիւնքն ալ պարտական են Գաղղիոյ մեծութեանն ու յաջողութեանը համար աշխատելու :

« ՍԷՆ-ՄԱՌ ԺԻՐԱՐԴԷՆ : »

Այս իմաստուն եւ անկողմնապահ խորհրդածութեանց մեր արդէն յայտնած կարծիքին համեմատ գալը տեսնելով, պարտք համարեցանք մեզի նոյն օրը մասնաւոր նամակով մը շնորհակալութիւննիս յայտնել Պ. Սէն-Մառ Ժիրարտէնին, եւ միանգամայն ամսագրոյս մէկ օրինակը իրեն նուիրել յորում այս նիւթիս վրայ գրած էինք :

Պրեքէ նոյն օրերը բարեբաղդ գտնուեցանք՝ նշանաւոր նամակ մըն ալ ընդունելով մեր ազնուեալ աշխարհագետ՝ փորձ եւ խոհական պատուաւոր անձէ մը, զոր եւ հարկ կրհամարինք հրատարակել հոս իբրեւ ազգային հաստատութիւն մեր այս խնդրոյս վրայ ունեցած կարծեացը :

Անուանի այն նամակը հանդերձ գաղղիարէն բարգմանութեամբ մը կըհրատարակենք՝ ի խրատ նաեւ օտարազգի մատենագրաց . (յառաջաբանական խօսքերը իբրեւ մեր տկարութեանը պարզ խրախոյս եւ գրողին ազգասիրութեանը յոկ ապացոյց հասկընալու է :)

« ՎԵՐԱՊԱՏՈՒԵԼԻ ՀԱՅՐ.

Ի Պոլիս, 13 Հոկտեմբեր 1855 :

« Շատ տարիներէ ի վեր Ձեր անկեղծ ազգասիրութեան ապացոյցները մշտապէս Ձեր գրաւոր

« Arméniens auront encore plus sûrement toutes « leurs bonnes qualités dans l'Orient régénéré et « restauré qu'en Algérie, parce qu'ils connaissent « l'Orient, parce que c'est leur vieille et antique « patrie.

« Je soumets humblement mes doutes à M. Barbié « du Bocage; il a beaucoup étudié la question que « traite sa brochure; il a donc sur ce point des lu- « mières que je n'ai pas. Je ne peux, quant à moi, « que le féliciter de l'intérêt qu'il prend à l'avenir « de notre Algérie. Plus je vis, plus j'aime les jeunes « gens qui se soucient d'autre chose que de leurs « intérêts privés, et qui croient que tous les hommes « éclairés de notre pays doivent s'occuper des ques- « tions qui touchent à la grandeur et à la prospé- « rité de la France.

« Saint-Marc Girardin. »

Nous n'avons pas manqué de voir dans cet article, écrit avec sagesse et impartialité, la confirmation de notre avis sur la même question; aussi nous sommes-nous empressé d'adresser au savant auteur nos remercîments par une lettre, accompagnée de l'hommage d'un exemplaire de notre Revue où nous avions déjà publié nos considérations sur le même ouvrage.

Une lettre très-remarquable, écrite par un de nos compatriotes les plus distingués, M. A. Altoun-Durry Efendi, homme d'une sagacité et d'une expérience rares, arriva en même temps pour corroborer, en quelque sorte, notre opinion par une sanction nationale.

Nous publions cette lettre en l'accompagnant d'une traduction française, parce que nous croyons qu'elle renferme quelques avis utiles aux écrivains français et étrangers. Nous n'avons pas besoin d'ajouter que tout ce que renferme le préambule, n'est à nos yeux qu'un encouragement dicté par ses vues nationales.

« Mon révérend Père,

Constantinople, 13 (25) octobre 1855.

« Ayant constamment remarqué, depuis plusieurs années, dans vos travaux littéraires, des preuves

աշխատութեանցը մէջտեղնելով, ճշմարիտ կըսեմ, ազգասիրական ոգին զիս ստիպեր է որ Ձեր Վերապատուութեանը սերտ համակրութիւն մը ունենամ, եւ տարակայութեան պատճառաւ Ձեր ցանկալի տեսութեանը արժանանալու փափաքն ալ չկրնկնէ անկարելի ըլլալուն համար կը խընդրեի որ գոնէ գրութեան միջոցաւ խորին ակնածութեամբ իմ յարգանքս մատուցանելու առիթ մը ձեռք բերեմ: Սիա հիմա այս բաղձանքիս հասնելու շատ աղուոր առիթ մը եղաւ նուաստիս Մասեաց Աղաւնի անուն պատուական ամսագիրնուդ եօթներորդ թիւը, որուն մէջ Պ. Պարպիէ տիւ Պօգաժին մերազնեայց վրայ ասկէ առաջ ծուռ ու մուռ կարծիքները շտկելու բարեհաճեր էք, ինչպես որ կրվայելէ ճշմարիտ ազգասիրի մը:

« Կերեւայ թէ Պ. Պարպիէ տիւ Պօգաժ Հայոց պատմութեանը աղեկտեղեկութիւն չունի եւ մերազնեայց այժմեան բարոյական վիճակը եւ մեր սիրտերուն զգացմունքը լաւ չճանչնար. բայց ասոնց վրայ խօսելու ինձի հարկաւորութիւն չմնար. որովհետեւ Ձեր Վերապատուութիւնը կրխոստանայ հարկաւոր եղածը իբրեւ պատասխան ժամանակին անաչառութեամբ հրատարակելու: Ասկա համառօտ կերպիւ միայն սա բսեմ թէ Պ. Պարպիէ տիւ Պօգաժ Լուսաւորչակրօն Հայոց Օսմանեան տէրութենեն ուժգոհ ըլլալը եւ այս պատճառաւ անոր դշնամւոյն կողմը հակամիտելը արձակ համարձակ գրելը մեզի շատ մեծ զարմանք կուտայ. արդեօք իր մարդասէր ազգին այսչափ տարիներէ ի վեր քաղաքակրթութեան մասին Արեւելքի մէջ ըրած անխոնջ ջանքերուն իրական ազդեցութիւնը եւ գգալի պտուղները գոնէ քիչ մըն ալ չիտեսներ: Փոռք Աստուծոյ, հիմա Արեւելքի մէջ բիւրաւոր Անգղիացի եւ Գաղղիացի կըգտնուին, եւ բոլոր բնակչաց հետ անանկ սերտ հաղորդակցութիւն ունին որ Օսմանեան կառավարութեան որպիսութեանը եւ անոր զանազան ազգերէ եւ լեզուներէ բաղկացեալ հպատակներուն յատուկ բնաւորութեանը եւ այլեւայլ հանգամանացը արդէն ճիշդ տեղեկութիւններ ստացած ըլլալով, ասոնց վրայ արդարակշիռ դատողութիւն մը կրնան ընել:

« Ազգերնուս ուսումնական մասը բոլորովին վըստահ է թէ այսօր քաղաքակրթութիւնը Անգղիացւոց եւ Գաղղիացւոց ազնուախոհ ազգերուն նման երկու առատաբուղխ աղբիւրներ եւ ասոնց արդարակորով կառավարութիւններուն նման երկու անկեղծ մեծագօր պաշտպաններ ունենալուն համար, Աստուած մի արասցէ, յետադայլ շարժում

éclatantes de votre sincère amour pour notre nation, et poussé par le même esprit patriotique, j'ai conçu pour vous la plus vive sympathie. Empêché par la distance qui nous sépare de satisfaire ce désir que j'éprouve de faire votre connaissance, je cherchais l'occasion de vous offrir, au moins par écrit, l'hommage de mon profond respect. Je profite de celle que me présente le 7e numéro de votre estimable revue mensuelle, *la Colombe du Massis*, numéro dans lequel vous avez bien voulu, ainsi que c'était le devoir de tout patriote, rectifier les nombreuses inexactitudes de M. Barbié du Bocage.

« Il paraît que cet écrivain n'est fort ni dans la connaissance de l'histoire d'Arménie, ni sous le rapport de l'appréciation de l'état moral et des sentiments de nos compatriotes. Mais je n'ai pas besoin de m'étendre sur cet objet, puisque vous avez déjà promis, mon révérend Père, d'adresser à cet écrivain, en temps utile, une réponse catégorique. Je dirai seulement en peu de mots que M. Barbié du Bocage nous a fort étonnés en avançant sans aucun fondement que les Arméniens grégoriens étaient mécontents du gouvernement ottoman, et que, par conséquent, ils penchaient du côté de ses ennemis. Est-ce que par hasard il ne voit pas les résultats sensibles des efforts constants et de l'influence réelle que sa généreuse nation même exerce depuis plusieurs années au profit de la civilisation de l'Orient? En effet, des milliers de Français et d'Anglais se trouvent maintenant, Dieu merci, en Orient, et dans des relations si intimes avec ses habitants, qu'ils sont à même de connaître mieux que jamais l'état actuel du gouvernement ottoman et le caractère et la position de ses sujets, composés de diverses nationalités, parlant différentes langues, et qu'ils peuvent ainsi se former à cet égard un jugement plus conforme à la vérité.

« La partie éclairée de notre nation est déjà convaincue qu'elle ne doit puiser la civilisation que dans les dispositions pleines de justice et d'énergie des Anglais et des Français, deux nations également généreuses. Sous leur protection loyale et puissante, elle ne craint plus aucun mouvement rétrograde. Elle est persuadée, au contraire, que le

մը ընելէն բնաւ վախ չունի. ընդհակառակն դեռակիրք նաեւ անկիրք ազգերուն անգամ սիրտերն ու միտքերը՝ իրենք ուզեն չուզեն՝ քաղաքակրթութեան երկնառաքչուսովը լուսաւորելով, հիմակուան քշուառ վիճակներէն անշուշտ ալիս՝որ ազատեն, եւ միանգամայն բարոյական եւ նիւթական յառաջադիմութիւններով դէպ ի մարդկային կարեւոր երջանկութեան սահմանը հասնին :

« Ուստի Պ. Պարպիէ տիւ Պօգաժին Հայոց ազգին մեկ ամենափոքր մասին ապագայ երջանկութեան երկրայելի նշոյլ մը ցուցընել ուզելը մեզի բոլորովին զուր ջանք մը կերեւայ : Շատ աղեկ կըլլար, եւ մենք ալ ազգովին իրեն մեծ շնորհակալութիւն ընելու կըպարտաւորէինք, թէ որ լոկ իր հայրենեաց փոքրիկ մեկ շահը քիչմը գանց ընելով, եւ գոնէ մարդասէր կամօք մեզի դուզնաքեայ բարիք մը ընել ուզելով, այս մեր խղճալի ազգին անհիմն պատճառներով մեկմեկէ անջատեալ կտորները վերսին միացընելու հնարաւոր միջոց մը ցոյց տար : Այն ժամանակը ոչ միայն իրեն համար մեծ փառք կըստանար, այլ եւ իր կանխագէտ եւ վեհանձն Տէրութեանը Արեւելքի մէջ պաշտպանել ուզած շահերուն ալ աւելի առաջ երթալուն մեծ ձեռնտուութիւն մը ըրած կըլլար :

« Կըվերջացընեմ բանս՝ վախնալով որ ըլլայ թէ Ձեր անգին ժամանակը ի զուր ծախելու եւ Ձեր ազգօգուտ գբաղմունքը սուղ ինչ եւս ընդհատելու պատճառ ըլլամ. այլ Ձեր սովորական ներողամտութեանը ապաւինելով սա եւեթ կըսեմ թէ վըստահ եղիք, Հայր պատուական, որ Ձեր հայրենասէր սրտին ազգասիրական եռանդեամբ փառեալ ըլլալովը՝ մեր ազգայնոց ուսումնական յառաջադիմութեանը ըստ կարի ձեռնտուութիւն ընելնիդ եւ քաջակիրք ազգաց մեր սիրելի ազգին յարգը ճանչցուելու եւ անոնց առջին իրեն պատիւը պայծառ պահելու անխոնջ աշխատութիւնը՝ մեր բոլոր ողջամիտ եւ երախտագէտ ազգայինքը լիաբերան գոհունակութեամբ կըխոստովանին.

« Որոց հետը նուաստս ալ միաբերան իմ յատուկ շնորհակալութիւնս մատուցանելով երախտապարտ սրտիւ կըխոստովանիմ զիս միշտ եւ հանապազ

« Ձեր մաքրափայլ սրբութեանը

« Ամենախոնարհ Ծառայ

« Ա. ԱԼԹՈՒՆ ՏԻՒՐՊԻ : »

cœur et l'esprit des populations à demi civilisées, ou même barbares, éclairées bon gré mal gré par l'éclat divin de la civilisation, doivent triompher des obstacles de la misère et arriver par des progrès moraux et matériels à ce bien-être auquel l'humanité aspire.

« Il nous paraît donc que M. Barbié du Bocage, en faisant briller aux yeux d'une fraction minime de la nation arménienne la lueur bien incertaine d'un avenir heureux, se charge d'une tâche complétement inutile. Il aurait sans doute mieux fait, — et nous lui en saurions gré, au nom même de toute la nation, — de renoncer seulement à un profit de très-peu d'importance pour son pays, et de se décider à nous rendre généreusement un petit service, en indiquant un moyen efficace de réunir les parties de notre malheureuse nation divisée par des motifs qui n'ont rien de réel au fond. Cette tâche lui ferait certainement beaucoup d'honneur et contribuerait à assurer les intérêts que le gouvernement français veut, dans sa prévoyante générosité, sauvegarder en Orient.

« Je termine, de peur de vous faire perdre un temps précieux et d'interrompre vos occupations, consacrées à l'utilité de notre nation. Permettez-moi seulement, encouragé par votre indulgence habituelle, de vous dire, mon révérend Père : Soyez sûr que tous nos compatriotes sont pénétrés d'une reconnaissance profonde pour votre patriotisme sincère, pour l'ardeur infatigable avec laquelle vous faites tout ce qui dépend de vous afin de hâter le progrès intellectuel de notre nation, ainsi que pour le travail incessant auquel vous vous appliquez, afin de faire mieux apprécier aux peuples civilisés notre chère nation, et conserver intact son honneur devant tout le monde.

« Veuillez agréer en même temps mes remercîments bien sincères, et les sentiments de haute considération avec lesquels je suis,

« Mon révérend Père,

« Votre très-humble serviteur,

« A. ALTOUN-DURRY. »

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ Ի ՍԻՍ

ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔ ՀԱՅՈՑ Ի ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒ :

Պարոն Վիկտոր Լանկլուա մեր հայերենագէտ բարեկամը մինչդեռ մեկ կողմանէ իր Կիլիկիոյ մէջ ըրած ճանապարհորդութեան ընդարձակ պատմութիւնը կրպատրաստէ որ տպագրէ, ատեն ատեն անոր հատուածները արդէն կը հրատարակէ օրագրաց մէջ եւ առանձին :

Անցած տարի Ասիական Օրագրին 3 թուոյն մէջ հրատարակած մեկ յօդուածը հոս կը դնենք՝ տեղ տեղ քանի մը ծանօթութիւն աւելցընելով. յուսանք թէ հաճոյ կանցնի ընթերցողաց :

« Նոյեմբերի 20ին 1852ին Ատանայէն ելայ որ երթամ Կիլիկիա Դաշտական ըսուած նահանգին հիւսիսային կողմերը պտըտիմ, վասն զի ճանապարհորդներուն այս կողմին վրայ տուած տեղեկութիւնը խիստ քիչ է, եւ ես գիտեի որ Հայոց միջին դարու յիշատակներէն շատ բան պիտի գտնուի հոն :

« Ատանայէն մինչեւ ի Սիս եղած միջոցը երկայն ու վտանգաւոր էր, որովհետեւ *Իւրուք* ըսուած վրանաբնակ Թիւրքմէններ շատ կան հոն. ուստի Զիա փաշա կուսակալը տասնըմէնզ *զապթիէ* դրաւ հետս իրենց գլխաւորովը, ձեռքս ալ յանձնարարական դրքեր տուաւ որ Սարխանտէի օղլու ցեղին Մուրթազա Պէյ անունով գլխաւորին տանիմ, որուն պաշտպանութեանը կարօտ պիտի ըլլայի այն ճամբուն մէջ : Հետս առի նաեւ Դաղդիոյ հիւպատոսարանին առաջին թարգման Պարոն Պետրոս Ռոխը, անոր եղբօրորդին, եւ քանի մը ծառայ, որով քսանուիրեք հոգւոյ կարաւան մը ձեւացանք. Ատանայի հռոմէական հայ եպիսկոպոսն ալ՝ Գեր. Յովհաննէս Հաճեան, որ Սսայ մէջ գործ ուներ, ինծի հետ եկաւ :

« Առաջին օրը Սարխանտէի օղլու *Իւրուք*ներուն շատ մը *օթաու*ներէն անցանք, ու գիշերը *Իմամ օղլու քէօփրիւսիւ* ըսուած տեղը անցուցինք՝ հիւրընկալութիւն խնդրելով :

« Երկրորդ առաւօտը իմ առաջնորդ եղիչերիներէս երկու հոգի յուղարկեցի Մուրթազա Պէյին (որուն վրանները շատ հեռու չէին մեզմէ) որ հասնիլս ու Սիս երթալու միտքս իմացընեմ իրեն : Քիչ ատենէն ալ մենք ճամբայ ելանք որ իրիկուան դէմ Պէյին բանակը հասնինք :

VOYAGE A SIS,

CAPITALE DE L'ARMÉNIE AU MOYEN AGE.

M. Victor Langlois, arméniste et archéologue distingué, tout en s'occupant de la relation détaillée de son voyage en Cilicie, en publie de temps à autre des extraits dans les revues de Paris.

Nous reproduisons ici un article que notre savant ami a déjà inséré dans le 3e numéro de l'année dernière du *Journal Asiatique*. Nous n'y ajouterons que quelques notes explicatives.

« Le 20 novembre 1852, je quittai Adana pour aller explorer le nord de la Cilicie des plaines, imparfaitement visité par les voyageurs, et qui devait m'offrir de nombreux monuments archéologiques du moyen âge arménien.

« Comme le trajet d'Adana à Sis était long et présentait des dangers, en raison de la présence de nombreux campements de Turkomans *Yuruk*, le gouverneur de la province, S. E. Zia-Pacha, me donna une escorte de quinze *zaptiés*, commandés par un capitaine, et me munit de lettres de recommandation pour Mourtaza-Bey, chef de la tribu des Sarkantèli-Oglou, dont la protection devait m'être d'un utile secours pendant mon exploration. Le premier drogman du consulat de France, M. Bothros Rok, son neveu et plusieurs domestiques, complétaient la caravane, qui se composait de vingt-trois personnes. L'évêque catholique arménien d'Adana, Mgr Ohannès Hagian, que quelques affaires appelaient à Sis, se joignit à moi.

« Pendant la première journée de notre excursion, nous traversâmes plusieurs *ordou Yuruk* des Sarkantèli-Oglou, et nous allâmes passer la nuit dans un endroit appelé *Imam-Oghlou-Keuprussu*, où nous demandâmes l'hospitalité.

« Dans la matinée du lendemain, je dépêchai deux janissaires de mon escorte à Mourtaza-Bey, dont les tentes n'étaient pas très-éloignées de nous, pour le prévenir de mon arrivée et de l'intention que j'avais d'aller à Sis. Peu après, nous nous mîmes en marche afin d'arriver dans la soirée au campement du bey.

« Մուրթազա Պէյը իմանալուն պէս որ ես իր ցեղին մէջ կըգտնուիմ, յիսունի չափ ձիաւորով ընդ առաջ եկաւ ինծի, ու սովորական քաղաքավարութիւններէն ետեւ՝ մեզի համար պատրաստել տուած վրանը տարաւ գմեզ :

« Շատ աղաչեց Պէյն որ քանի մը օր իր քովը մնամ, բայց ես երկրորդ օրը ճամբայ ելայ դէպ ի Սիս. արդէն հեռուանց Սսայ բերդը կերեւնար՝ արծուոյ բոյնի մը պէս՝ հորիզոնը կտրող լեռներուն ամենէն բարձրին վրայ կանգնած : Մուրթազա Պէյը մեզի հետ գալ չկրնալնուն՝ իր որդին դրաւ հետս որ Սսայ վանքը բնակող Հայոց կաթուղիկոսին տանի գիս :

« Կեսօրէն երեք ժամի չափ ետեւ, քաղաքին ապառաժներուն վրայէն շատ նեղութեամբ անցնելով՝ տեղերնիս հասանք :

« Սիս քաղաքը ապառաժուտ ու միանակ կեցած լեռան մը արեւելեան կողին վրայ շինուած է. բայց այն լեռը վարի կողմէն կպած է Տօրոսի մեծ

« Mourtaza-Bey, dès qu'il fut instruit de ma présence dans sa tribu, vint au-devant de moi avec une cinquantaine de cavaliers, et, après les politesses d'usage, nous conduisit à la tente qu'il avait fait disposer pour nous recevoir.

« Le lendemain, malgré les instances du bey, qui voulait me retenir quelques jours près de lui, je partis pour Sis, dont on apercevait au loin le château, bâti, comme un nid d'aigle, sur le pic le plus élevé des montagnes qui bornent l'horizon. Mourtaza-Bey, n'ayant pu se joindre à nous, me donna son fils pour m'accompagner et me présenter au patriarche arménien, qui a sa résidence dans le monastère de Sis.

« Vers les trois heures, nous arrivâmes à destination, après une marche que les rochers sur lesquels la ville est assise avaient rendue pénible.

« Sis est bâtie en amphithéâtre sur la pente Est d'une montagne rocheuse, isolée, mais se rattachant, par sa base, au système de la grande chaîne

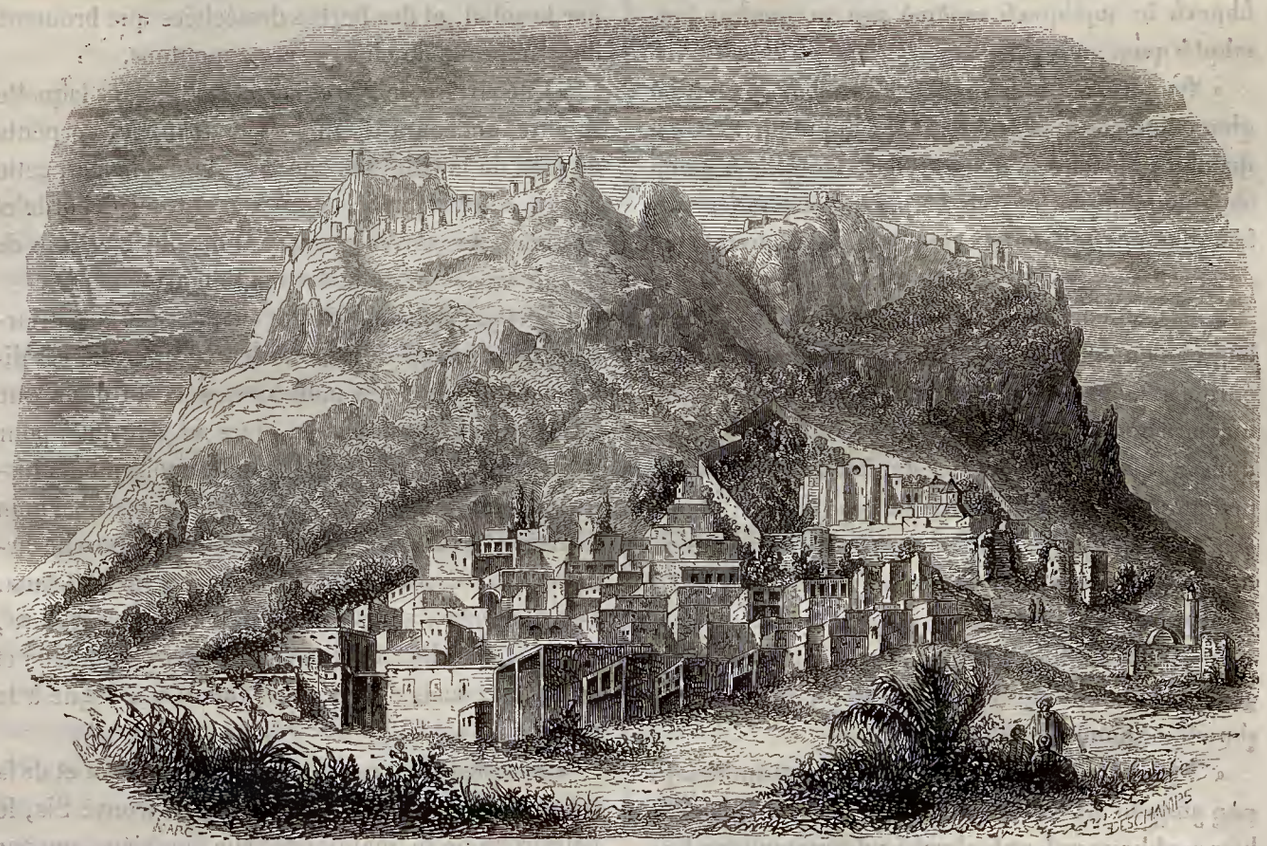

Սիս մայրաքաղաք Հայոց ի Կիլիկիա :

գօտիներուն հետ : Տարսոնի ու Ատանայի տներուն պէս՝ Սսայ տներն ալ տանիք ունին, բայց տանիքներն այնպէս մեկմեկէ բարձր են որ կարծես թէ տներուն մէկ շարքին տանիքները բարձր եղած շարքին փողոցներն են : Վանքը քաղաքին հիւսիսային կողմն ու վերի ծայրը շինուած է. մէջի շէնքերուն բարձրութեանը պատճառաւ՝ մինչեւ խիստ հեռու տեղերէ ալ կերեւնայ :

« Սսայ մէջ իրրեւ Տաճկի հասարակաց շէնք՝ մէյմը մզկիթն է, մէյմըն ալ շուկան :

« Բերդը ժայռին վերի ծայրը շինուած է, եւ մէջը քանի մը արեւակէզ բուիերէն ու ոչխարներուն եւ այծերուն արծած չոր ու ցամաք խոտերէն զատ բան չկայ :

« Քաղաքին վարի կողմէն *Գարապունար* ըսուած գետը կանցնի, եւ ամոր մէջ կըթափի *Տէլի-սու* վտակը : Ձիւներուն հալած ժամանակը այն գետը հեղեղատ կըդառնայ, ու Հայոց տերութեան ատենէն մնացած պարսպին քարերը կառնէ կըտանի :

« Մեհմմետ Պէյը զիս կաթուղիկոսին ու վանքի եպիսկոպոսներուն առջեւն որ հանեց, հասկըցուցի ես այն առաջնորդաց իմ ճամբորդութեանս նպատակը. եւ կը բաղձամ քանի մը օր հոս վանքը կենալ որ Հայոց ժամանակէն մնացած պատմական յիշատակարանները քննեմ : Յետոյ *Ֆէրմանս* ցուցուցի, եւ Կոստանդնուպօլսոյ պատրիարքին ու Ատանայի միւշիրին (բղեշխին) բղթերը մատուցի : Կաթուղիկոսը գանոնք կարդացընելէն ետեւ ժպտեցաւ ու ըսաւ ինծի. « Փաշան Ատանային ու Տարսոնին վրայ կիշխէ, իսկ լեռան տիրողը Քոզան օղլուն է : »

« Քոզան օղլու կըսուի՝ թէ Սսայ գաւառին տիրող ցեղը եւ թէ անոր ցեղապետը : Եւ որովհետեւ կաթուղիկոսը այն բռնակալին անդադար ստակու ընծաներ տալով է որ հաստատուն կըմնայ իր աթոռոյն վրայ, կերպով մը անոր հպատակն եղեր է, իբր թէ Օսմանեան Դրան ու տաճիկ կուսակալին իշխանութեանը տակ չըլլար :

« Մուրթազա Պէյն ալ, որ Քոզան օղլուին ազգական ու անոր պէս ինքնագլուխ է, ծանր ծանր տուրքեր կառնու կաթուղիկոսեն, եւ Ատանայի բղեշխներուն ու կաթուղիկոսին մէջ հարկերու համար ստէպ ստէպ պատահած կռիւներուն մէջ միջնորդ կըլլայ :

« Կաթուղիկոսը հրաման առաւ որ հետս եղած մարդիկներով վանքին մէջ բնակիմ. ուստի առին տարին զիս հիւրանոց ըսուած բեւեռակը որ վան-

du Taurus. Comme à Tarsous et à Adana, les maisons de Sis sont à terrasses, mais étagées de telle sorte, que les terrasses d'un rang de maisons semblent devoir servir de rue au rang qui les domine. Le couvent est bâti au nord et au sommet de la ville; on l'aperçoit de très-loin, à cause de l'élévation de ses nombreuses constructions.

« Une mosquée et un bazar sont les deux seuls établissements turcs de Sis.

« Le château couronne le rocher sur lequel il est assis. Il ne présente que quelques buissons, brûlés par le soleil, et des herbes desséchées que broutent des troupeaux de chèvres et de moutons.

« Une rivière, le *Karabounar-Tschaï*, dans laquelle se jette un cours d'eau appelé *Déli-Sou*, serpente au pied de la ville. Lors de la fonte des neiges, cette rivière se transforme en un torrent qui déborde et entraîne les pierres provenant des fortifications de la ville au temps de la domination arménienne.

« Lorsque Méhémet-Bey m'eut présenté au patriarche et aux évêques du monastère, j'informai ces dignitaires du but de mon voyage et du désir que j'avais de passer quelques jours au couvent, pour m'y livrer à des recherches sur les monuments historiques de l'époque arménienne; puis j'exhibai mon firman, et leur remis des lettres du patriarche arménien de Constantinople et du muchir d'Adana. Le patriarche, après s'en être fait donner lecture, sourit et me dit : « Le pacha gouverne à Adana et à Tarsous; mais c'est Kussan-Oglou qui règne à la montagne. »

« Kussan-Oglou est à la fois le nom du chef et de la tribu sur le territoire de laquelle se trouve Sis, le patriarche ne se maintenant sur son siége que par des dons fréquents d'argent et des cadeaux faits à ce chef rebelle, il est en quelque sorte devenu son vassal, et se croit affranchi de l'autorité de la Porte et des gouverneurs turcs de la province.

« Mourtaza-Bey, parent de Kussan-Oglou, et comme lui indépendant, tire aussi de lourds tributs du patriarche, et sert de médiateur entre ce dernier et les gouverneurs d'Adana, dans leurs continuels démêlés pour le payement de l'impôt.

« Après avoir obtenu du patriarche l'autorisation de séjourner au couvent avec mon escorte, je fus conduit dans la chambre destinée aux voyageurs

քին մեկալ սենեակներեն շատ աւելի գեղեցիկ է :

« Մինչդեռ ընելու քննութիւններուս ու ժամանակս ինչպես անցընելուս վրայ մտածելով՝ այն սենեկին ճերմակ ճերմակ պատերուն կը նայէի, տեսայ որ պատին վրայ խիստ շատ անուններ գրուած կան տառկերեն, արաբերեն, հայերեն եւ ուրիշ լեզուներով. անոնց մէջ ալ մեկ անուն մը որ հնագիտաց ու արեւելագիտաց շատ ծանօթ է, եւ ինծի անակնկալ ուրախութիւն մը պատճառեց. այն անունը մատիտով ու խոշոր գրերով գրուած էր (գաղղիարեն) այսպես .

Կ. ԹԵՔՍԻԷ, ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴ ԳԱՂԼԻԱՑԻ
20 ՅՈՒՆԻՍ 1836 :

« Վանականքայ ըսին ինծի թէ տասնըվեց տարի մը կայ որ Եւրոպացի մը տեսած չունինք, եւ անոնց մէջ վերջինը Պ. Թեքսիեն եղաւ որ Սսեն անցաւ՝ Մարաշ գնաց, անկէց ալ Տրապիզոն :

« Սսայ սկզբնաւորութեան պատմութիւնը չգիտցուիր. շատ աշխատեցայ որ հասկընամ թէ անոր հիմնադիրը ով եղեր է, չկրցայ գտնել : Եւ սակայն կերեւնայ թէ այս քաղաքը խիստ հին տաեն ալ կայ եղեր : Դիրքը *Փլաւիաս* կամ *Փլաւիոպոլիս* անունով հին քաղաքին տեղերը կիյնայ, որ Երոկղեսի Աշխարհացուցին մէջ կըյիշուի, մետալներն ալ կըգտնուին կայսերաց անուններով, Դոմետիանոսեն մինչեւ առաջին Վալերիանոս : Բայց ես Հռովմայեցւոց ժամանակեն մնացած աւերակներ չտեսայ ոչ Սսայ մէջ եւ ոչ քովերը. հաւանական է որ այն հին քաղաքին մնացորդները անյայտ եղած ըլլան՝ Հայոց տիրապետութենեն ետեւ, երբոր Լեւոն Բ հոն ուզեց հաստատել իր թագաւորութեան աթոռը :

« Շատ մատենագիրներ, որոնց մեկն ալ է Պ. Պարբր, ու երկար տաեն Կիլիկիա բնակեր է, մտքերնին դրած են թէ Սիս քաղաքը հին տաենի *Պէնդէնիսսոս* ըսուածն է՝ ամուր բերդաքաղաք Տօրոսի տափարանագլուխը. գոր եւ Կիկերոն պաշարեր էր՝ Կիլիկիոյ փոխարքայատոս եղած ժամանակը :

« Սսայ ծագումը ինչպես ալ եղած ըլլայ, պատմութեան մէջ անունը ԺԲ դարուն վերջերը կըյիշուի : Ինչպես որ ըսինք՝ Լեւոն Բ թագաւորը կանգնեց կամ նորոգեց Սիսը, եւ իրմե ետեւ Կիլիկիոյ մէջ իրարու յաջորդող թագաւորները զանազան շէնքեր ու եկեղեցիներ կանգնեցին մէջը.

étrangers, et qui est bien la plus belle du monastère.

« Tout en réfléchissant aux diverses recherches auxquelles je devais me livrer, et en demandant à la couche de chaux qui tapissait la salle comment j'emploierais le temps que je devais passer au monastère, j'aperçus sur la muraille, au milieu d'une grande quantité de noms turcs, arabes, arméniens, de *memento* en diverses langues, un nom bien connu des archéologues, comme des orientalistes, et qui me causa une bien agréable surprise ; ce nom était tracé au crayon, et en gros caractères :

CH. TEXIER, VOYAGEUR FRANÇAIS,
20 JUIN 1836.

« Les moines me dirent qu'en effet ils n'avaient pas vu d'Européens depuis environ seize ans, et que le dernier était M. Ch. Texier, qui était passé par Sis pour se rendre à Marach, et de là à Trébizonde.

« L'origine de Sis est inconnue, et les recherches auxquelles je me suis livré pour arriver à découvrir quels en avaient été les fondateurs, sont restées sans résultats. Toutefois il paraît certain que cette ville existait dans l'antiquité. Son emplacement répond à celui de l'ancienne ville de *Flavias* ou *Flaviopolis*, citée dans le *Synecdème* d'Hiéroclès, et dont on retrouve des médailles, avec les noms des empereurs, depuis Domitien jusqu'au premier Valérien. Cependant je n'ai vu, ni à Sis, ni dans ses environs, de ruines appartenant à l'époque romaine ; il est probable que les vestiges de cette antique cité ont disparu à l'époque de la conquête arménienne, quand Léon II choisit cet emplacement pour y fonder la capitale de ses États.

« Plusieurs auteurs, et entre autres M. Barker, qui a résidé longtemps en Cilicie, ont cru voir, dans la ville de Sis, l'ancienne *Pendenissus*, place bien fortifiée, aux confins du Taurus, et dont Cicéron fit le siége durant son proconsulat en Cilicie.

« Quelle que soit d'ailleurs l'origine de Sis, cette ville ne paraît, pour la première fois dans l'histoire, qu'à la fin du XIIe siècle de notre ère. Le roi Léon II, ainsi que je viens de le dire, fonda ou réédifia Sis, et depuis le règne de ce prince, les thakavors qui se succédèrent en Cilicie y firent élever des mo-

այնուհետեւ Սիսը Անարգաբային տեղը բռնեց՝ որ առաջ անիկայ էր առաջին Ռուբինեան իշխանաց մայրաքաղաքն ու դամբարանը :

« Մինչեւ 1374 թուականը Սիս Կիլիկիոյ մայրաքաղաքը մնաց. այն տարին Եգիպտացիք Լեւոն Զ. թագաւորին ձեռքեն առին զայն ու հիմնայատակ կործանեցին, թագաւորաց պալատը գրեթէ բոլորովին քանդեցին, ու բերդին պատերը քակեցին :

« Հիմա Սիս քաղաքը աւան մը դարձած է, հինգ հարիւրի չափ Տաճկի ու Հայու տներով որ հին բերդին ու կաթուղիկոսարանին քովերը շինուած են : Թոզան օղլուին ցեղին բիւրքմէն պէյ մը՝ լեռնաբնակ իշխաններուն կողմէն կըկառավարէ քաղաքը, եւ Ատանայի փաշան որ Սսայ կուսակալն ալ է՝ քաղաքին վրայ ամենեւին իշխանութիւն մը չունի. աւուրք չկրնար առնուլ անկից, եւ իր կողմանէ ոչ երբէք կրցեր է հոն փոխանորդ (գայմագամ) մը հաստատել : »

(Շարայարութիւնն ուրիշ անգամ :)

numents, des églises ; et la nouvelle cité remplaça Anazarbe, qui, jusqu'alors, avait été la résidence et le lieu de sépulture des premiers ischkhans roupéniens.

« Sis conserva sa priorité sur toutes les villes de la Cilicie jusqu'en l'an 1374, époque à laquelle les Égyptiens s'en emparèrent sur le roi Léon VI, et la détruisirent de fond en comble, après avoir renversé presque entièrement le palais des rois et démantelé les murailles du château.

« Sis n'est plus aujourd'hui qu'une bourgade d'environ cinq cents maisons turques et arméniennes, groupées autour du vieux château et du monastère. Un bey turkoman, de la famille de Kussan-Oglou, gouverne pour les princes de la montagne, tandis que le pacha d'Adana, sous l'autorité duquel Sis se trouve placée, n'a aucun pouvoir sur la ville, qui ne paye point d'impôt à la Porte, et a toujours refusé de recevoir dans ses murs un kaïmakam du pacha. »

(*La suite au prochain numéro.*)

ՓԱՐԻԶԵՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

Նոր տարւոյս առաջին շաբաթը բոլոր Փարիզացւոց բանը գործը եղեր էր կայսերական պահանորդաց եւ ուրիշ քանի մը գունդերու Խրիմեն դառնալով՝ հանդիսաւոր կերպով մը Փարիզ մտնելը : Այն հանդէսը տեսնողները կըվկայեն միաբան թէ ժողովրդեան երեսը նայողը մէկէն կըհասկընար թէ ամենուն սրտին մէջ ալ երկու զգացմունք կայ իրարմէ զօրաւոր . մէկը օրհնաւոր հպարտութիւն մը իր հայրենեաց յաղթական բանակին փառաւոր դարձին վրայ, մէկալն ալ նոյնպէս օրհնաւոր ցաւ մը՝ այն բանակին հետ գնացող ու այս տարի ետ չդարձողներուն վրայ :

Դեկտեմբերի 29ին առաւօտը Փարիզու ծառատունկ (պուլուար) ըսուած մեծ փողոցին տները զարդարուած էին դիպակներով, դրօշակներով, յիշատակներով, շատին վրայ Խրիմու պատերազմներուն անունը գրուած, տեղ տեղ ալ այս խօսքս, « ՅԱՂԹԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ ՍԵԻՍՏՈՓՈԼԻ : »

Խրիմեն դարձող զօրաց անցնելու ճամբուն մեկ կողմը հաւաքուած զօրքերը շարուած կեցած էին, եւ անոնց դիմացը ազգային պահանորդները . ժողովուրդն ալ յորդահոսան գետերու պէս երկու կողմեն կը քաշէին, մինչեւ որ բազմութեանը անհնարին կերպով խառնուելեն սոսկալու կենալու որ մէջտեղեն անցնող զօրքը տեսնեն :

Կայսրը գունդ մը ձիաւոր զօրքով, պալատական իշխաններով, զօրավարներով ու սպաներով գնաց մինչեւ ծառատունկին ծայրը Պասիյ ըսուած հրապարակը, ու հոն Ցուլիսի սիւն ըսուած կոթողին տակը՝ երեսը դէպի ծառատունկը դարձուցած կեցաւ : Նորեկ զօրքերը եկան կէս կէս ձեւով շարուեցան դիմացը, եւ վեհափառ Կայսրը իր քաջանընչող ձայնովը այս առնեւախօսութիւնը ըրաւ անոնց .

« Զօրականք,

« Ինչպէս առեմով Հռովմայեցւոց Ծերակոյտը Հռովմայ դուռը կերթար քեզ առաջ իւր յաղթա-

Հայկական վիճակագրական հարցարանի մը էջերուն մեջ։

կան լեզեոնաց, ես ալ ահա ձեր առջեւը կուգամ, եւ կըսեմ ձեզի թէ հայրենիքը ջնորհակալ է ձեզի :

« Մեծ է սրտիս այլայլութիւնը, վասն զի զձեզ տեսնելու ուրախութեանս հետ իսաոն է ողջ ջմնացողներուն վրայ ունեցած ցաւս, եւ խոր տրտմութիւնս որ չկրցայ անձամբ առաջնորդել ձեզի ի պատերազմ :

« Պահանորդդ եւ հետեւակք, բարի է գալուստ ձեր :

« Դուք բոլոր այն արեւելեան բանակը առջեւնիս կըբերէք որ իր քաջութեամբն ու յարատեւութեամբը նորէն փառաւորեց մեր արծիւներն ու նորէն բարձրացուց Գաղղիան իրեն վայելուչ եղած աստիճանին :

« Հայրենիքը, Արեւելքի մէջ պատահած բաներուն ուշադիր ըլլալով' անոր համար ալ աւելի պարծանօք կընդունի զձեզ որ ձեր աշխատանքը քշնամւոյն անընկճելի դիմակալութենեն կըջափէ :

« Պատերազմը բեպետ դեռ չէ լմընցած' բայց զձեզ ետ կանչեցի, վասն զի արդարութիւնը կըպահանջէ որ շատ նեղութիւն քաշած գունդերն ալ հանգչին : Այս կերպով ամեն մարդ ալ կրնայ երթալ այն փառաց մասնակից ըլլալ . եւ Գաղղիան որ վեց հարիւր հազար զօրք կըպահէ' կարօտութիւն ունի հիմա բազմաթիւ պատերազմավորձ բանակի մը որ դեպ ի պետք եղած կողմը արշաւէ :

« Խնամով պահպանեցէք ուրեմն պատերազմի վարժութիւննիդ . ունեցած փորձառութիւննիդ աւելի զօրացուցէք . պատրաստ եղէք որ պետք եղած ատենը կանչելուս պես ժողվուիք . բայց այսօրուան օրս զինուորական կենաց նեղութիւնները մոռցէք, փառք տուէք Աստուծոյ որ զձեզ ողջ պահեց, եւ պարծանօք պտըտեցէք ձեր զինուորակցաց ու քաղաքակցաց մէջ որ պատրաստ են ծափահայն գովութեամբ զձեզ ընդունելու : »

Առնախօսութիւնը լմընցնալուն պես զօրքն ու անհամար ժողովրդեան բազմութիւնը կեցցեներով օդը բնդացուցին, եւ Կայսրը քովիններովը գնաց առաջուց Վանտոմի հրապարակին մէջտեղի սեաւը քով կեցաւ որ զօրքերը գան դիմացեն անցնին : Անոնք ալ իրենց պատերազմի ու ճամբորդութեան հագուստներովը գունդ գունդ անցան ծառատունկին մէջտեղէն : Վիրաւորեալները աջեւէն կերթային իրենց վիրաւոր զօրավարներովը, միւսները անոնց ետեւէն, ամենուն ալ հագուստները մաշած, դրօշակները գետակներէ ծակծկած, երեսնին սեւցած ու քաշուած : Ժողովուրդը քանի որ աս կըտեսնէր' աւելի տաք սրտով մը կաղաղակէր . « Կեցցեն զօրականք, կեցցեն պահանորդք : » Երկու կողմի զօրքերը իրենց արծիւները կըխոնարհեցընէին ու բմբուկնին կըզարնէին. ազգային պահանորդաց սպաներն ալ իրենց գունդերէն հետ գիտէտ զատուելով, փունջ փունջ ծաղիկ կուտային նորեկ սպաներուն :

Վանտոմի հրապարակին մէջ երբոր զօրքերը Կայսեր դիմացեն անցան' Կայսրուհին ալ պատըշգամի մը մէջ կեցեր կընայէր :

Այն հանդիսին գեղեցկութիւն տուող գլխաւոր բանն ալ խաղաղութեան եւ հաշտութեան յոյսն էր որ ամեն մարդ ունէր, եւ կուգէր դիմացինին խօսքերովը հաստատել :

Յունուարի 9ին Կայսրը զօրահանդէս մըն ալ ըրաւ Թիւիլըրիի բակին մէջ' Երիմեն դարձող զօրաց մէկ մասին որ ճամբան ուշացեր էր' օդերուն գեղութեանը պատճառաւ :

Նոյն ամսոյն 15ին նորեն զօրահանդէս մը ըրաւ Կայսրը այն զօրաց իր պալատին առջեւը, եւ յետոյ Քեմպրիճի դուքսը բաժնեց զօրաց Անգղիոյ Թագուհւոյն կողմանէ յուղարկուած մետալները, որ հինգ ֆրանքնոցի մեծութիւն ունին, անկէ հաստ են ու շատ գեղեցիկ կոխուած : Մետալին մէկ կողմը գրած է, Victoria Regina, 1854. մէկալ երեսը սուսերամերկ ու վահանաւոր զինուոր մը կայ, որուն գլուխը ծաղկութեան ոգին պսակ կըդնէ . եզերքն ալ այս բառս միայն գրած, Crimea.

Յունուարի 12ին Փարիզու կայսերական Դիտարանէն Պարոն Շաբրոնաք ամենազաբաշխը նոր մոլորակ մը տեսաւ իններորդ եւ տասներորդ կարգի աստղերուն մեծութեամբը, եւ անունը դրուեցաւ Լեդա :

Propriétaire-gérant · A. Lachat.

Ի ՓԱՐԻԶ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ՎԱԼԴԵՐԻ :

PARIS. — IMPRIMERIE WALDER, RUE BONAPARTE, 44.

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԴԻՒՐԸՆՏԵԼ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՉՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵՆԷ

Ի ՁԵՒ ՉՐՈՒՅՑԱՏՐՈՒԹԵԱՆ .

ՅՕՐԻՆԷ

ՊԱՐՈՆ ԼԱՄԱՐԹԻՆ

Գրուածքներ կան որ բաւական է թէ ծանուցանես , ամեն գովեստ խօսած կըլլաս անոնց վրայ : Ասոնց կարգին են Պարոն Լամարթինի բազմաբեղուն հանճարոյն եւ անխոնջ գրչին պտուղները , որոնց մեկը ալ այս օրերս պիտի հրատարակուի , եւ ամեն մարդ անձկանօք կըսպասէ որ տեսնէ ու կարդայ :

Ինքը այս խօսքերովս ըրեր է ծանուցումը .

« Այս գործոյն դիտաւորութիւնն է՝ ամեն դարու , ամեն երկրի , ամեն լեզուի մատենագրութիւնը աչքի անցընել հասկընցողութեամբ ու բարակ քննութեամբ . գրուածներուն յարգը դուրս հանել , մեկնել գանոնք , աւելի օրինակներով քան թէ կանոններով ընծայել գանոնք մարդուս մտքին , եւ այս ճաշակով անգրագէտ մարդկանց անգամ ծանօթ ու ախորժելի ընել գրագիտութիւնը :

« Ասիկայ ճարտասանութեան դասախօսութիւն չէ , այլ դաս ընտրողութեան եւ ախորժակի :

« Ոճը ընտանեկան խօսակցութեան ձեւովն է որ ամեն նիւթի կը յարմարի :

« Մատենագրին ու ընթերցողին մէջ եղածի պես այլ եւ այլ *հրատարակութիւններ* բաժնուած է :

« Ամիսը մեկ հրատարակութիւն կելլէ :

« Իւրոր գործը բազմահատոր գրուածք մըն է որ առաջին անգամ պիտի հրատարակուի , եւ այս հրատարակումը չորս տարի պիտի տեւէ : Տարեկան տասներկու խօսակցութիւնները մեկտեղ բերուելով , քանի մը տարուան մէջ ամբողջ դասախօսութիւն մը կընձեռանայ մատենագրութեան առտնին մատենադարանները համար :

« Գործոյն շարադրողը Պարոն Լամարթինն է միայն :

« Ինքն է միայն անոր հրատարակիչը ու տնօրէնը : »

Մասնաց Աղաւնին այս գրուածքին հատուածներուն աշխարհաբար թարգմանութիւնը պիտի հրատարակէ ատեն ատեն :

Bibliographie.

COURS FAMILIER

DE LITTÉRATURE

UN ENTRETIEN PAR MOIS

PAR

LAMARTINE.

Il y a des écrits dont la simple annonce est la meilleure recommandation pour les lecteurs. Telles sont en général les productions du génie fécond et de l'infatigable plume de M. de Lamartine, qui va publier très-prochainement ce cours familier de littérature, attendu par tout le monde avec impatience.

Voici en quels termes il l'annonce lui-même :

« Étudier la littérature universelle en tout siècle, en tout pays, en toute langue, avec intelligence et scrupule; apprécier les œuvres, les commenter, les offrir en exemples plus qu'en règles à l'esprit; inspirer ainsi la notion et le goût des lettres même aux illettrés, telle est la pensée de cette œuvre.

« Ce n'est point un cours de rhétorique, mais un cours de discernement et de goût.

« Il est écrit dans le style familier de la conversation, qui se plie à tous les tons.

« Il est divisé en *Entretiens* de l'écrivain avec le lecteur.

« Il en paraît un Entretien par mois.

« L'ouvrage, qui compte déjà plusieurs volumes inédits, sera continué au moins quatre ans. En réunissant sous une même enveloppe les douze Entretiens de l'année, on formera, en quelques années, un cours complet de littérature pour les bibliothèques de famille.

« L'ouvrage est écrit par M. de Lamartine seul.

« Il est publié et administré par lui seul. »

La Colombe du Massis publiera de temps en temps des extraits de cet ouvrage, accompagnés d'une traduction arménienne.

LA

COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉNIE

PUBLIÉE SOUS LES AUSPICES

DE M. ÉDOUARD RAPHAËL GHARAMIAN.

DEUXIÈME ANNÉE.

31 Janvier 1856. — N° 1.

SOMMAIRE.

MUSÉE ARMÉNIEN.

Proposition de M. Barbié du Bocage. Arm.-Franç.

Voyage à Sis, capitale de l'Arménie au moyen âge. Arm.-Franç.

CHRONIQUE DE PARIS.

Entrée de la garde impériale à Paris.

Distribution des médailles anglaises à l'armée de Crimée.

Nouvelle planète découverte par M. Chacornac.

ԳԻՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ.			PRIX D'ABONNEMENT :	
Ի Փարիզ, տարեկան	ֆրանք	20 »	Paris, par an	Fr. 20 »
Արտաքոյ		24 »	Étranger.	24 »
Դին միոյ տետրակի		1 25	Prix d'un numéro	1 25

ON S'ABONNE A PARIS

CHEZ M. A. TRAMBLAY, DIRECTEUR DU COSMOS,

RUE DE L'ANCIENNE-COMÉDIE, 18.

Ի ՓԱՐԻԶ. — Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ՎԱԼԴԵՐ. || PARIS. — IMPRIMERIE WALDER. RUE BONAPARTE, 44.